

LAMENT NAD BEOGRADOM ...I OPRAVDANA NADA

Adele MAZZOLA
Univerzitet u Beogradu,
Filološki fakultet, Beograd

*Ti, međutim, širiš, kao labud krila,
zaborav, na Dunav i Savu, dok spavaju.
Ti budiš veselost, što je nekad bila,
kikot, tu, i u mom krilu, vrisku, i vapaje.
U Tebi nema crva, ni sa groba.
Ti blistaš, kao kroz suze ljudski smeh...*

Miloš Crnjanski

NA MOM JEZIKU SVI GRADOVI SU ŽENSKOG RODA.

A istina je da sam vrlo jasno u mom prvom opisu, vezanom za Parmu, grad u kome sam rođena, naglasila da je za mene Beograd oduvek bio „duhovna majka” i osećala sam da je čuvao, možda samo za mene, onu slatku privrženost duhovnog materinstva, bez ikakvog zahteva za pripadanjem. U tim septembarskim danima, još vrelih i zlačanim, vraćajući se posle posla peške kući, kad bih povremeno morala da usporim zbog neravnina na tom grubom mozaiku, pod nogama sam osećala toplinu okruglastih, uglačanih kocki turske kaldrme, koja i dan-danas pokriva ulice u toj četvrti. Ustreptala od uzbuđenja osećala sam kako mi privlači stopala, ali ne nasilno, već kao u šali, tom pukom plodu moje mašte što je u samoći tih dana tražila i najmanji znak koji bi me opredelio za pravi izbor. Tad su moji koraci još snažnije prijanjali, kao da sam htela da se još više priljubim uz tlo po kojem hodam, da mu pripadam, sad kada više niko nije dragovoljno želeo tu da živi.¹

Bilo je to vreme prema kome – mi „Beograđani” – gajimo različita osećanja, vreme Trećeg leta, tog nikad objavljenog rata, kada grad otkri da su se pod njegove skute vratile neke vrste ptica koje su odavno nestale, što je protumačeno kao pozitivno dejstvo sankcija. Ali, neko reče da je nasuprot tome iz Beograda otišla i jedna retka vrsta ljudi, možda zauvek. I, da ostanemo kod ekologije, vode Save i Dunava, prečišćene zahvaljujući prekinutim plovidbama koje su obustavljene zatvaranjem prema Rumuniji, takođe su ponovo ugostile ribe i kupače. I to je bilo pozitivno dejstvo sankcija, kada je već prozirno more hrvatskih ostrva bilo nedostupno. Ali svi su osećali da to plavlje

¹ *Aquae passeris CLIO, Beograd 2000, HESPERIA, Beograd 2007, 2009 (prevod Alisa E. Vasilijevic).*

nebo, te bistrije vode, te ptice i te ribe nisu bili znaci da je grad zdrav, već su naprotiv bili poput osmeha koji teško bolesna majka čuva za svoju decu kako bi im dala snage da nastave život koji se u njoj polako gasio.²

Kada pokušam da tumačim taj moj transfer sa materijalno-društvenog (arhitektura, ulice, putevi, gradsko uređenje) na ne-materijalno-duhovno, biološko, (način života, kultura, ljudi) koji i dalje upražnjavam kada mislim o Beogradu pronašla sam razlog u nekoj vrsti dvojnosti koja me odavno prati, u mogućnosti da živim tamo i ovamo, da primećujem razlike i da kompenzujem nedostatke jedne i druge strane.

Valja reći, takođe, da kada mislim o strani gde sam rođena, uzimam u obzir celu Italiju, gde se lako krećem od gore na dole pa i preko mora do ostrva, dok za ovu stranu mislim isključivo na Beograd, jer ne krećem se više istom lakoćom po Srbiji kao nekada po Jugoslaviji. Tako da Beograd, sam po sebi, u mom malom svetu, drži ponosno čitavu jednu stranu. A, sve jedno, ne izlazi poražen. Da bi tako bilo, pažljivo biram povoljne okolnosti, kada opisujem prednosti Beograda, i zaobilazim lukavo sve što može da pretekne u korist druge strane, to jest sve ono što mi ovde najviše nedostaje. Nadasve arhitektura, koja je u mojoj zemlji, vrlo slojevita po epohama nastanka i po stilovima, prirodno ukomponovana bez reza, tako da se zdanja jedna pored drugih razlikuju i upotpunjuju.

A Beograd? Šta mi je nudio tolike godine da još uvek bilo gde da se nađem, bilo kojim lepotama budem okružena, u određenim trenucima misao mi se otkida i leti do grada na ušće Save u Dunav tako da moram u sebi brzo da ga isceljujem misleći: „Pa, još malo pa idem tamo.” Kakvi su to trenuci kada nešto, kao dugme, pritisne sećanja i budi u meni želju za Beogradom? S godinama mi je postalo jasno da se to dešava kada osećam neku vrstu stege, bilo da je grad u kome se u datom momentu nalazim previše malen, provincijalan, bilo da je ponašanje ljudi koji me okružuju previše „usklađeno”, kao isforsirano uvažavanje „onog što se mora, i kako treba” a ništa drugo do baviti se sitnicama koje život ne znače, poštovati redosled dana prema satu a ne prema sopstvenim potrebama, a nadasve prekidanje razgovora kada se nudi drugačije shvatanje vrednosti. To znači da Beograd meni pruža disanje bez zadržke i atmosferu slobodnog i velikog grada, velikodušno dozvoljava da se ponašam lično i društveno u skladu sa mojim ritmom. Ali veličina Beograda leži prvenstveno u atmosferi (jer šta reći onda o Rimu i Milanu?) jer je umerena a centar dešavanja brzo savladiv. Beograd možemo brzo preći peške, sve je tu, i ljudi mogu da se sretnu slučajno, i vidaju bez zakazivanja.

A zapravo u njegovom istorijskom centru, velikom „po meri čoveka” – kako bi rekli arhitekti i sociolozi – nalazi se razlog čestih prekida neprestane reke ljudi koja neumorno struji po njegovim ulicama. Naime, dešava se, dok poduže čekamo na raskršću zeleno svetlo semafora, da odjednom preko puta nas iznenada iskrnsne lice koje nas podseća na prijatelja kog odavno nismo videli a s kojim smo nekada delili želje i razočaranja. Mislimo od prve, da se radi o sličnosti, a odjednom, kada vidimo reakcije s druge strane i veliki osmeh ili

naglašen gest prepoznavanja, srce nam stane. *A kada taj neminovni, nemi, topli zagrljaj čiji intenzitet i dužina su direktno proporcionalni sa probuđenim emocijama, zaustavi slobodno kretanje ljudi oko nas, niko se ne buni. A znam i zašto. To je zato jer svako od nas ima takvog prijatelja blizu ili daleko koga odavno nije video, i dok se pita kako i gde je nestao, sigurno se nada da baš kao mi, može tako iznenada da ga sretne i da bez objašnjenja s tim ponovnim zagrljajem oseti na tren atmosferu našeg Beograda. A i njegovu veličinu, koja nije stvar prostora već količine emocija koje leže u srcima svih onih koji nisu uvek tu, a i dalje bilo gde da žive, Beograd prepoznaju kao svoj grad.*

Istine radi, u želji da prizovem baš tu atmosferu, netaknutu, kada me je po prvi put grad zarobio zauvek sa svojim nenametljivim zagrljajem zaokruživši vreme i prostor u kome sam bila uronila, moram se vratiti dosta unazad sa uspomenama. Na atmosferu vremena urbanih dešavanja, vatrenih i bezazlenih svađa oko pozorišnog komada ili knjige. Vremena manje zahtevnog sa materijalne strane (jedne iste farmerke su dugo služile za sve prilike a lako je bilo sašiti dugu nabranu suknju od indijskog materijala za svečanosti) a toliko zahtevnog sa strane intelektualnog razvoja. Bilo je sramota ne čitati, ne pratiti kulturni život našeg grada. Ko se seća vremena kada su se u Beogradu u toku Festa, Bitefa, Oktobarskog salona ili Sajma knjiga, čekalo da nestrpljenjem da u Politici, Borbi ili Ninu izađu kritike filma ili pozorišne predstave, izložbe ili nekog romana? Ko se seća vremena kada su se članovi beogradskih porodica – a nisu morali biti naročito „intelektualni” – podelili na one koje više vole Andrića i na one čije je srce više kucalo za Crnjanskog? U ovoj drugoj grupi ubedljivo veći deo pripadao je ženskom rodu. Ovaj poslednji detalj, koji niti doprinosi niti oduzima, slavi jednog i drugog pisca, služio mi je kao „captatio benevolentiae” u toku susreta sa srpskim piscem i pesnikom koji je toliko setno pevao „naš” Beograd. Još se sećam njegovog glasa, koji mi je preko telefona objasnijo kako da do njega dođem. „Iznad Vltave sam”, jednostavno je rekao, a moje strahopoštovanje stečeno čitanjem „Romana o Londonu” koji sam imala nameru da prevodim na italijanski – nije mi dalo hrabrost da tražim tačniju adresu. A pošto tada nisam toliko dobro poznavala Beograd niti sve njegove kafane, niti da se Vltava baš tako izgovara jer je ime češke reke, mislila sam da se radi o nekoj ulici čije ime Crnjanski nije mogao tačno da izgovori zbog svog specifičnog „r”. Nije ovde mesto da duže prenosim sve pojedinosti našeg dugog razgovora i njegovo obećanje da mogu da ga konsultujem u svakom trenutku oko prevoda. Samo godinu dana kasnije, „moj veliki Miloš” odleteo je iznad neba Beograda a ja sam odustala od prevoda. Za mene, on je bio dragocen jer mi je pomogao da bolje shvatim razlike između njegove i moje zemlje, koju je strasno voleo.

A onda su vremena počela da se menjaju i ta bezbrižna atmosfera da iščezava?

Nije više bilo prijatno dočekivati jutra u kafanama. Žučne, rasprave u osvit zore koje su se nekada vodile oko predstave ili poslednje knjige iz pera nekog od prisutnih. Ne zato što je među nama bilo bitnijih neslaganja, već zato što sam se ponovo osećala strankinjom. I to, ne kao u prvo vreme, zato što sam ja bila drugačija i loše govorila srpski jezik, već zato što su oko mene ljudi postali drugačiji i govorili drugim jezikom.

...Ne može se reći da je upravo taj novi jezik pokrenuo nedavnu istoriju Balkana, tako tragično obesmišljenu, prevaziđenu, a pre svega zagušenu tolikim bolom i svirepošću. Bez sumnje, moguće je dokazati da su najednom i mediji i političari uveli u svakodnevnu upotrebu kvaziliturgijski jezik u kojem je srpski narod nazivan „nebeskim“ i obdaren van svim karakteristikama koje uz to idu.³

Tada, baš tada sve je počelo da se menja. I sve je krenulo naopako, kao neka vrsta tihе stihije koja je mic po mic zauzela prostor našeg grada a koju nismo mogli zaustaviti.

Ali tada nije bilo tako lako kao što to izgleda danas u sećanjima. Iako se malo ko u Beogradu zapravo stvarno plašio bombardovanja, stalno prisutan, preteći osećaj da neko, leteći slobodno nebom iznad grada, hoće da pogodi „legitimnu metu“, izazivao je zbunjenost. I pometenost. Jer onaj ko je bombe bacaо do tada je smatran prijateljem...

I upravo tih dana, kada su se zavijanja sirena za početak i za kraj opasnosti neumorno smenjivalaosećala sam se povremeno kao da se nalazim između dva ludila, jednog koje tutnji i preti iznad moje glave, spremno da udari, i drugog, pod mojim nogama, srozanog na metu, koje ipak i dalje širi oko sebe nadmenu lažnu sigurnost... Osećala sam u tom trenutku šizofreniju Evrope s dva lica, odakle sam, iz svakog pojedinačno, tako dugo, u izobilju izvlačila ono što mi je nedostajalo kod onog drugog, srećna što sam pronašla svoju malu privatnu formulu koja treba da izgleda, s nekoliko sati putovanja, vekovni prekid nekog Kerularija vodenog kratkovidošću realpolitike.⁴

I zato početkom svake školske godine, zagledam s pažnjom lica mojih studenata, i pitam se da li je to najzad ona generacija koja će probiti mentalni limes koji razdvaja dve Evrope i ismejati ga, crpeći upravo iz svojih različitosti snagu prirodnog prava da pripada Evropi zasnovanoj na toleranciji i multikulturalnosti, za čije stvaranje se svi zalažemo i borimo.

Najzad posle više od deset godina mogu da pružim odgovor na završnu rečenicu mog prethodno citiranog teksta. Poslednje generacije mojih studenata su najzad lišene bilo kog kompleksa prema svetu, prema Evropi pogotovo. Ukidanje viza je puno doprinelo kao i brza elektronska komunikacija sa njihovim vršnjacima iz bilo kog kraja sveta putem interneta. Takođe, „s druge strane“, počelo je veliko interesovanje mlađeg sveta prema Beogradu, koji se u poslednje vreme spominje u stranim časopisima kao „svetska prestonica zabave“. Tako da se sve češće čuju grupe mladih u sred grada kako čavrljaju do kasno na različitim jezicima. Zastanem ponekad, kada čujem moj maternji jezik, da bi „nediskretno“ pratila njihov razgovor. Teme su uobičajne, kao kod svih mladih celog sveta, vesele ili informativne: šta ima

3 LIMESplus (BALKANSKA ALHEMIJA) Srbija, tako blizu, tako daleko HESPERIA, Beograd Special 2005

4 Patriarh Mihailo Kerularije 1052. godine zatvarao je latinske hramove u Carigradu zbog toga što su upotrebljavali beshvasni hleb čija materija nije valjana za evharistiju i započne proces udaljivanja između Istoka i Zapada. Ovaj proces poznat kao veliki raskol ili veliki šizma je pokrenut i ubrzan ne samo bogoslovskim ili crkvenim nego i političkim i kulturnim događajima.

zanimljivo da se razgleda, gde bi se moglo ići uveče....Skoro da bih se umešala u razgovor u želji da im pomognem da prodru do srca Beograda, ovi moji mladi zemljaci; mogla bih da ih uputim prema mestima koja su obeležila moj boravak u Beogradu, u SKC, u Dom omladine, u kafanu Kolarac ili, uveče, u Klub književnika...ali onda se setim da ne pripadaju mojoj generaciji i da se skoro sve promenilo, mnoga od tih mesta više ne postoje ili su postala nešto drugo, i strepim da posle razgledanja „tragova rata” u Kneza Miloša neumoljivo hoće da se upute prema splavovima, ispraćeni od svojih beogradskih vršnjaka koji su se nudili kao vodiči. I to bi za njih bilo sve o Beogradu...

Eto, sadašnje generacije koje su postale slične i nadomestile taj jaz fizičkih granica između Istoka i Zapada, i to je dobro. Istovremeno sem zabave koje sve više liče jedna na drugu, posetioci ne mogu da dopru do prave suštine ovog grada. Ako uzmemo primer grupe koju sam spomenula, neko bi mogao da primeti da je lako zaokupiti pažnju turista ako je vaš glavni grad Rim, dok je ovde sve staro i oronulo, rušeno tokom prethodnih ratova, čak i dva velika Muzeja su previše dugo, predugo zatvoreni... To je tačno, ali o ovom drugom što mi je Beograd nekada nudio, ne pamti se ništa. Vrednost tradicije nije u arhitekturi i zidanim zgradama. Istorija je, pre svega, stasala kroz znanja i pamćenja. I kroz priče. I zato se zove istorija. Često u toku časova osećala sam potrebu da o tome govorim studentima, šta je nekada bio Beograd, šta je zapravo bila Jugoslavija. Baš kao što i generaciji njihovih roditelja nije bilo preneto šta je zapravo bila Srbija. Kada su od Jugoslovena svi postali Srbi, negirali su potpuno bilo koje dobro Jugoslaviji. Rezultat je bio povratak unazad od skoro jednog stoleća. Neosporna urbanizacija glavnog grada Jugoslavije sedamdesetih godina nije potisnula priče o Beogradu devetnostoga veka o šetnjama gospode u fraku i rafiniranim gospodama u krinolinima. Ako je to sigurno postojalo, postajali su i donatori čija su imena još uvek utisnuta u najlepšim i najvažnijim zgradama „našeg” grada. A isto tako jugoslovensko vreme doprinelo je urbanom razvoju kroz rasprostranjeno i pristupačno obrazovanje, dobro zdrastvo, sport i bogat kulturni život.

Kulturni život koji se još uvek sa mukom probija, održava i duh grada. Vredelo bi ga negovati i dalje, učiniti sve da se ta nit ne prekida. Lep primer koji mi je ulivao nadu i vratio mi duh nekadašnjeg Beograda poklonio mi je selektor Bitefa: kartu za predstavu reditelja Romea Castelluccia „Crni veo pastora” koja je otvorila ovogodišnju čuvenu manifestaciju. Dok sam posmatrala Jovana Ćirilova, pitala sam se odakle crpi toliku energiju, entuzijazam i volju, vrline koje krase mladost. Posle uzbudljive predstave koja je potresla sve nas koji volimo pozorište i koji smo ostali da raspravljamo sa rediteljem skoro do pola noći, baš isto kao nekada, našla sam odgovor: raditi i verovati da se može, kao nekada, i sa manjim sredstvima i sa manje razumevanja. I da ne treba posustajati. Reših da ga pitam koju magičnu vodu beogradskog izvora pije: lukavo sam ga pozvala na „pastu alla Norma”, znam da ne može da odoli, valjda će mi odati tajnu. Na sve sam spremna za moj Beograd.